

234647

VOGL VALCUE

המשתתפים

אוד משה, פרופ', המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

בזק יעקב, פרופ', בית המשפט המחוזי, ירושלים.

בן דוד שרה, ד"ר, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן; והמרכז לבריאות הנפש ולקרימינולוגיה קלינית, שרות בתי הסוהר.

וולף יובל, ד"ר, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

טנא דוד, מעוז "אורזים", ירושלים; וביה הספר לחינוך, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

טמפלמן יוסף, ד"ר, המחלקה לכלכלה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

ינון יואל, פרופ', המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

לראן עמנואל, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

לידר אסנת, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

מיקולינסר מריו, המחלקה לפסיכולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

סילסן פטר, פרופ', המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, והמרכז לבריאות הנפש ולקרימינולוגיה קלינית ליד שרות בתי הסוהר.

שדהם אפרת, המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

שפיגל אורי, המחלקה לכלכלה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

נורוטיות פסיכוגנית ופתרונות נואוגניים

משה ארד*

המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

מוקדש לזכרו של הסופר
מרדכי רסל ז"ל

הינו בלתי מציאותי" (1965; עמ' 27).

לפי אנה פרויד, החרדה נוצרה בנו ומלווה את כולנו והיא גורמת לנו אי-יציבות בלתי-נמנעת. הידיעה של תהליכי ההתפתחות, אין בה כדי למנוע קונפליקטים והדחקה. מערכת החינוך לא תוכל לשחרר אותנו מאי-היציבות. כולנו נעשים נורוטים ואנו חיים בעולם של אי-ודאות. יכולתו של הפרט לשלוט על האירועים שמסביבו הולכת ונחלשת, כך שאי-היציבות, הנוצרת מאותם תהליכים של הדחקה, לא תפתח.

גישתה של אנה פרויד, היונקת מעולמה כמטפלת אנאליטית, מקבלת הארה וכיוון שונה במשנתו של פראנקל. הוא מאשר את קיומה של החרדה באדם, אך הוא גם מצביע על הכיוון שיצמצם את השפעתה. משנתו של ויקטור פראנקל מעניקה מימד נוסף לתפיסת חייו של הפרט, המסוגל לנטרל או לצמצם את השפעתה של החרדה המודחקת בו. לסברתו של פראנקל, סגולה מיוחדת היא באדם, שאין הוא יכול להחקיים, אלא אם כן הוא צופה אל העתיד (sub specie aeternitatis). זהו מקור ישעו של האדם גם ברגעים הקשים ביותר של קיומו. משימה זו אינה קלה. היא דורשת מאמץ והיא מחייבת מעורבות אישית עמוקה (1970; עמ' 94).

המשימה כרוכה בהתרכזות במשמעות

מבוא

נורוטיות פסיכוגנית מתהווה מתהליך תת-הנרתי. ה"אני" מגן על עצמו מפני חוויות מסוימות המעיקות עליו, בכך שהוא הודף אותן במתכוון מן התודעה והוא מרחיקן ל"לא מודע" (פנישל, 1934). ההדחקה מאפשרת מחיקה, לכאורה, של אותן מחשבות או של אותם אירועים מהזכרון, אך מותירה בלא מודע של הפרט מטען אנרגטי בלתי נשלט על-ידי ה"אני". הקונפליקט הלא-פתור, שנדחק ל"לא מודע", גורד בעקבותיו אי-שקט נפשי המלווה בחרדה, שהוא מצידו יוצר אי-יציבות רגשית. אנה פרויד (1965) הניחה, כי לא ניתן באמצעותם של תהליכים חינוכיים למנוע אירועים טראומטיים היוצרים חרדה והעדר היכולת לפותרם כראוי גורם לתולי נורוטי. לדבריה, הפדגוגיה הפסיכואנאליטית לא השיגה את מטרותיה, אותן הניחה כראשית דרכה. הדור הגדל במשטר החדש, המבוסס על העקרונות של הפסיכואנאליזה, שונה אולי כמובנים מסוימים מילדי הדורות הקודמים, אך אין הוא משוחרר מחרדות ומקונפליקטים יותר מקודמיו, ולכן הוא נתון לסכנת פגיעה מהפרעות נורוטיות ומשאר סוגים של הפרעות נפשיות. "חשיבה אנאלי-טית", לדעת אנה פרויד, "היתה חייבת להבין אותנו לכך, שהחיפוש אחרי שורשי הנורוטה, נמוהו כחקוזה למנוע נידחות באמצעות חינוך,

* תודת המחבר נתונה לד"ר אברהם לסלוי על סיועו הרב וכן לאלונה קורן, לדורית שמש (אולניק) וליהודית קנר, על נרותן הנאמנה.

רוחני זה יעניק לפרט את האוטונומיה התפקודית, את החופש ואת החירות לפעול מתוך אחריות ומתוך בחירה חופשית. תהליך זה יש בכוחו להוביל את האדם להתייחסות לתחושותיו הפנימיות ולאירועים הקורים אותו והמתרחשים בסביבתו. תהליך זה של התעלות עצמית (self transcendence) יסייע בהתרחקותה של החרیגה מתוך העצמי, שתיצור את ההרחבה וההעצמה העצמית. התהליך הזה יאפשר לאדם להתגבר על תרדתו, להשתלט עליה, למצוא פתרונות למועקותיו הפנימיות וכן להתגבר על מציאות המיצרה את צעדיו ומערימה קשיים בדרך הסתגלותו אליה. מציאת הפשר הקיומי האישי מעניקה לפרט את היכולת התפקודית בהווה ובעתיד וכן מניעה אותו לפעול ולשנות מצבים בתוככי התהליך של השתייכות ושל הסתגלות לקבוצה.

מהאמור עולה, כי החריגה מעצמו והחתייה לפשר קיומי מעצימה את ה"אני" עד כדי כך שהוא מסוגל להתגבר על החרדה שבו. תהליכים אלה, המעניקים לפרט מהות קיומית, משמשים כפתרונות נואגניים, אולם על האדם ללמוד להוציא שאיפה חבויה זו מהכוח אל הפועל. החינוך אינו צריך לשאוף ללמד את האדם לבנות לעצמו מערכת חיים הומיאוסטטית (מצב של קצור מתיחות), אלא לדאוג שתתהווה מתיחות רוחנית בהווייתו הקיומית. בריאות הנפש, לדעת פראנקל, מבוססת על מידת-מה של מתיחות, הנובעת מהפעור בין מה שהאדם כבר פעל ועשה, לבין מה ששומה עליו לפעול. מתיחות זו, הטבועה באדם, הינה חלק מתקינותו הנפשית. מערכות החינוך חייבות, לפיכך, לתבוע מהפרט הגשמת פשר פוטנציאלי.

תביעה זו יוצרת מתיחות חיובית. הדינמיקה הרוחנית נוצרת מאותו שדה, שבו הקוטב האחד הוא הפשר שיש להגשימו והקוטב האחר הוא האדם שעליו מוטל התפקיד של הגשמת הפשר. אם יפעל הפרט הסובל מחרדה למען הגשמת הפשר הקיומי שלו, תוענק לו "עצמת אני", שתוכל לעמוד כנגד חרדתו הפסיכוגנית. (עמ' 128; 1970).

ההוויה האנושית, ובגטילת יוזמה לחפש אחר משמעות זו. הפרט נדרש להעניק מימד של תוכן לעשייתו בהווה ובעתיד. הוא נדרש לחריגה מעצמו, להרחבה עצמית תמידית. לפנינו מימד תכני פנימי, שבונה האדם מעצמו ובתוך עצמו. מימד זה מוביל להתחייבות פנימית של התייחסות חיובית לעצמו ולסביבתו. זהו תהליך שיוביל, תוך כדי ראיית חיים חיובית (בטיסטה ואלמונד, 1973), לתחושה של שלמות ושל השתייכות לסביבה הקרובה והרחוקה (וייס-קופף, 1968). תחושה זו מחזקת את עצמיותו של האדם, מחשלת ומחסנת אותו ומאהילה על מקורות חרדה הלוחצים עליו. לדעת פראנקל (1970; עמ' 19), יש בכוח זה, המתבטא כ"שאיפה לפשר קיומי", להיות מניע ראשוני, העומד כנגד ה"שאיפה לעונג" של פרויד וכנגד ה"שאיפה לכוח" של אדלר.

השפעתה של החרדה, המעניקה אי-יציבות לאדם, תצטמצם אם יצליח להעצים את האני שלו באמצעותו של פשר חיים קיומי. פשר החיים הקיומי מוצאו מהעתה ההוויית, בו נמצא הפרט, כשהוא שואב מעברו של אותו אדם והוא צופה לעתידו. יציבותו של ה"אני" הנבנה ומתעצם באמצעות מציאת הפשר הקיומי, יונקת מעברו, מההווה שלו ומהאופן בו יבנה את העתיד. אין הכחשה של עבר, יהיה כאשר יהיה, יכולה לסייע בפתרון בעיותיו של האדם. ההיפך הוא הנכון: מעברו הוא יונק את עצמתו. הבניה של הפשר הקיומי הינה רציונאלית ומלווה ביחס חיובי לחיים ולכן היא מעניקה ל"אני" עצמה אמיתית. המודעות הנוצרת היא של האדם לעצמו מתוך עצמו ולכן היא מעצבת את יחודיותו האינדיבידואלית והיא בונה אותו כאמיתי כלפי עצמו וכלפי סביבתו. בעיותיו של האדם הנורוטי נובעות מהתחושה שהוא מאים מעולמו ה"לא מודע" הפנימי ומכוחות העולם החיצוניים. השתלטות הכוחות הפנימיים והחיצוניים על האדם מונעת ממנו את החיות הקיומית. פיתוחו של מימד רוחני הומאני באדם, מתוך מודעות מלאה, מעניק כוח שיוביל להתעלות מעל אותם כוחות מאלצים. מימד

מסוימת את ה"אני" ותאפשר את צמצום השפעתה של התרודה על האדם.

השערוז

א. אנו משערים, בעקבות פראנקל, כי אכן ה"שאיפה לפשר" ומציאת ה"מהות הקיומית" של האדם הינן כוח ראשוני ולא שכלון (רציונאליזציה) שניוני של דחפים אינסטינקטיביים. לכן, ככל שמידת הנירודטיות הפסיכוגנית תעלה, יהא האדם דחוק יותר מן ההכרה המלאה במשימת חייו; ולהפך, ככל שיהיה אדם רחוק יותר מן ההכרה המלאה במשימות חייו, כן תעלה מידת החרדה הפסיכוגנית (הנירודטית) שלו.

ב. ה"שאיפה לפשר", שהיא כוח נפשי ראשוני, משפיעה על תהליכים נפשיים אחרים המתקיימים בנו במגמה להפחית את השפעתה של החרדה הפסיכוגנית.

ג. פתרונות נואוגניים יהיו בעלי השפעה מוגבלת ביותר על נטיות טבועות מלידה, כמו אקסטרורטיות.

ד. פתרונות עברייניים, שמעצם מהותם הם מורכבים, יהוו לחלק מהאוכלוסיה העבריינית פתרונות תחליף להעדרה של המהות הקיומית האמיתית, כך שבאוכלוסיית העבריינים יהיו גם כאלה עם נירודטיות נמוכה ומשמעות חיים גבוהה.

אוכלוסיות המחקר

אוכלוסיית המחקר הורכבה מ-446 נבדקים, בהם 140 עבריינים כלואים ו-306 לא-עבריינים. התפלגות האוכלוסיה העבריינית הכלואה והלא-עבריינית לפי משחני הרקע הדמוגרפיים מתוארת בלוח 1. האוכלוסיה העבריינית הכלואה כללה מדגם אקראי של 58 אסירים מבוגרים (כלא רמלה), 21 אסירות מכלא נשים (נוה תרצה), שהן כל האסירות בכלא, זולת האסירות הבטחוניות; 15 כלואים נוספים היוו מדגם של עבריינים כלואים המכורים לסמים (כלא רמלה) וכן 31 עבריינים צעירים כלואים, שנלקחו כמדגם אקראי מבית-כלא המאכלס

במחקרנו זה ניסינו לבחון קשרים אפשריים בין נירודטיות פסיכוגנית (חרדה אישיותית) לבין פתרונות נואוגניים וכן לבחון אם באפשרותם של הפתרונות הנואוגניים להשפיע על מרכיב הנחשב כתורשתי (כמו מידת האקסטרורטיות של האדם). אייזנק (1967) מסתמך על ממצאים מתחום תורת הלמידה והוא מגיע למסקנה, שמבחינה פסיכולוגית, המצפון אינו אלא תגובה מותנית. הוא מצא הבדלים בכושר ההתניה של בני-אדם; למשל, המסוגלות להתניה גבוהה יחסית אצל האינטרוורטים ונמוכה יחסית אצל האקסטרורטים. יתר-על-כן, הוא טוען, שנטייה זו לאקסטרורטיות או לאינטרוורטיות הינה ילודה. אייזנק (1967) ואחרים מצאו עוד, כי בין העבריינים שכיחים האקסטרורטים. מאחר שהעבריינים גם נוטים למבנה גוף מזומורפי (גליק, 1956, 1959; שלדון, 1949), מסיק אייזנק, שהנטייה לעבריינות קשורה בנטייה הילודה לאקסטרורטיות, לקושי בהתניה ולמבנה גוף מזומורפי. נתונים אלה קשורים לטיפוס אישיות, שמעצם טבעו חשוף יותר לגירודים חיצוניים, ונשלט פחות על-ידי מצפונו (שוהט, רהב וארד, 1987). עניין אותנו לבחון קשרים אפשריים בין משמעות החיים לבין גורם האקסטרורטיות, במיוחד לאור הממצאים על השליטה הרצונית האפשרית על תהליכים פסיכולוגיים המעוצבים על-ידי מערכת העצבים האוטונומית. נראה לנו, ככל אופן, כי פתרונות נואוגניים לא ישפיעו על מרכיב מולד וראשוני כאקסטרורטיות. לעומת זאת, סוברים אנו, כי יש בעבריינות עצמה לא רק כדי להעניק עצמה וכוח שליטה, בהתאם לגישה האדלריאנית, אלא גם עצמה תחליפית במובן שהוא לכאורה נואוגני. העבריינות יכולה להעניק תחליף למהות הקיומית ולספק מעין תוכן חיים. אך יש בכוחה להיות גם גורם של חיות, של הרחבה ושל חריגה עצמית, אם תהווה פשר החיים של האדם. מהאמור עולה, כי העבריינות עצמה תוכל, במקרים מסוימים, להעניק לא רק את התחליף למשמעות החיים, אלא גם את משמעות החיים עצמה, שתעצים במידה

בתוכו אסירים צעירים מגיל 17 עד 20 שנה (כלל) 103 נבדקים היו בני 17-21 שנה; 261 נבדקים חל מונד).
 היו בני 20-30 שנה, והשאר, 82 נבדקים, היו בני גיל הנבדקים נע מ-17 עד 51 שנה, כדלקמן: 31 עד 51 שנה.

לוח 1

משתני רקע דמוגרפיים של אוכלוסיית המחקר

עבריינים (N=140)		לא עבריינים (N=306)		קבוצה
מספר	אחוז	מספר	אחוז	משתנה רקע
126	79.2	232	76.3	ארץ לידה ישראל
16	10.1	43	14.2	אירופה ואמריקה
17	10.7	29	9.5	אפריקה ואסיה
9	5.6	70	23.2	מוצא האב ישראל
30	18.8	132	43.7	אירופה ואמריקה
121	75.6	100	33.1	אפריקה ואסיה
12	7.7	85	27.8	מוצא האם ישראל
25	16.0	119	38.9	אירופה ואמריקה
119	76.3	102	33.3	אפריקה ואסיה
109	7.3	245	88.5	דת יהודי
1	0.9	28	10.3	מוסלמי
0	0	2	0.8	דרוזי
2	1.8	1	0.4	נוצרי
51	46.8	0	0	השכלה יסודית
48	44.0	82	33.2	תיכונית
10	9.2	165	66.8	על-תיכונית
137	85.0	211	63.0	מין זכר
23	15.0	122	37.0	נקבה
16	21.1	226	74.8	שירות בצה"ל כן
36	47.3	38	12.6	לא
12	15.8	28	9.3	לא חויב בגיוס
12	15.8	10	3.3	לפני גיל גיוס

כלי המחקר
שאלון אקסטרוורטיות וניירוטיות (MPI).
לבחינת האקסטרוורטיות והאינטרוורטיות הש-
תמשנו בשאלון שעובד על-ידי אייזנק (1969).
השאלון מורכב מ-48 שאלות; 24 מהן
מתייחסות לאקסטרוורטיות ו-24 — לניירוטיות.
ככל שאלה ניתנת לנשאל הברירה המשולשת
של בחירה בין תשובה חיובית לבין תשובה
שלילית או תשובה של אי-ודאות(?). הניקוד
המקסימלי לכל שאלה הוא שתי נקודות
לתשובה חיובית, נקודה אחת לתשובה של אי-
ודאות, והעדר ניקוד לתשובה שלילית. להלן
שתי שאלות לדוגמה:

1. אני בדרך כלל:

7	6	5	4	3	2	1
משועמם			ניטראלי		שופע חיים,	
					נלהב, חי	

2. החיים לגבי נראים לי:

7	6	5	4	3	2	1
ללא מטרות			ניטראלי		תמיד שגרתיים	
או תכליות					ולא מעוררים	

למדגם הסטטיסטי נלקחו נחקרים שהשיבו
לפחות על 16 מתוך 20 השאלות. לכן, נערך
היאום פקטוריאלי בין אלה שהשיבו על כל
השאלות לבין אלה שלא השיבו על כולן. הציון
עבוד כל נחקר הוא ממוצע הדירוגים שנתקבלו
בשאלות שעליהן הוא השיב. לפיכך, נע הציון
בין 1-7. ציון של 7 מצביע על פשר חיים גבוה
ביותר; ככל שהציון יורד, כן פוחתת עצמתו של
פשר זה.

הליך

העברת השאלונים בוצעה באוכלוסיית העברי-
נים בהתאם לתנאים שניתן היה להשיג. חלק
מהנבדקים השיב על השאלונים בבדידות וחלק
אחר — בקבוצה. השאלונים הוגשו כחטיבה
אחת והועברו על-ידי המחבר; חלק קטן של
השאלונים הועבר על-ידי אחת משלוש
עוזרותיו.

הובהר לכל נבדק, שהוא מהווה חלק ממדגם
אקראי ושמטרת השאלונים היא לבדוק את
עמדותיו, תחושותיו ומחשבותיו. כל נבדק
השיב על השאלות בעצמו וללא סיוע, זולתי

1. האם אתה שמח ביותר, כאשר אתה
מועסק בביצוע עניין הדורש פעולה
מהירה?

כן לא ?

2. האם אתה מרגיש את עצמך לפעמים
שמח ולפעמים מדוכא, ללא שום סיבה
גלויה?

כן לא ?

האינטרוורטיות מוגדרת בתחום 0-23 נקודות
והאקסטרוורטיות — בתחום 24-48 נקודות.
בדיקת הניירוטיות נעשתה באמצעות 24 שאלות
המצויות באותו שאלון ומפורזות בו באקראיות.
הניירוטיות נמדדה על-פי רצף מ-0 (ניירוטיות
נמוכה ביותר) עד 48 (ניירוטיות גבוהה מאוד).

שאלון משמעות החיים (The Purpose in Life
Test — PIL). שאלון PIL הוא סולם עמדות
הבנוי על האוריינטציה של הלוגותרפיה.
הסולם הוכן על-ידי קראמבו ומאהליק (1964).
1969: עיין קראמבו, (1968) ותוקף על
אוכלוסיות פסיכיאטריות וגורמאליות. התקפות
של הכלי הוערכה גם באוכלוסיות חולות,
באמצעות בדיקת המתאם בין ציוני PIL לבין
דירוג של תראפיסטים שבחנו את הנבדקים.

המהימנות (split-half) של PIL היא 0.81
(מבחן פירסון) ובחיקון ספורמן-בראון 0.90.

אינדיבידואלי, אך הם היו מקובצים בחדר אחד.

ממצאים

חרדה (נירוטיות) ומשמעות חיים (PIL). בדיקת המתאם בין ציון PIL (משמעות החיים) לבין ציון הנירוטיות, נעשית באמצעות מבחן פירסון (R) באוכלוסיה כולה. נמצאה קורלציה של $R = .53$ ($P < .001$). כלומר, ככל שציון הנירוטיות עולה, ציון PIL יורד; ולהפך, ככל שציון הנירוטיות נמוך יותר, ציון PIL גבוה יותר. ממצא זה מאשר את ההנחה בדבר מתאם שלילי בין מידת החרדה (נירוטיות) לבין ציון PIL. קשר זה מתואר בלוח 2.

לוח 2

ממוצעים וסטיות תקן של ציוני PIL והנירוטיות

ציון	מספר	ממוצע	סטיית תקן	מתאם (R) ומובהקות
נירוטיות	446	24.61	11.26	-.53
PIL	446	5.38	.88	$P < .001$

לבין ציון הנירוטיות ומשתני רקע אחדים, דהיינו מוצא ההורים, מוצא האב, מוצא האם, סדר הלידה, מין הנבדק, רמת ההשכלה, ערכים, דעות פוליטיות, הגדרה עצמית לדתיות והגיל. נמצא כי עצמתו של המתאם השלילי נותרה בעינה, בלא שהושפעה על-ידי המשתנים הללו (ראה נספח).

אקסטרוונטיות ומשמעות החיים בחינת המתאם בין ציוני משמעות החיים לבין ציוני האקסטרוונטיות הצביעה על העדר מתאם מובהק. לא נמצא מתאם מובהק גם כאשר נבחן הקשר שבין שני משתנים אלה באוכלוסיות נפרדות של עבריינים ושל לא עבריינים (לוח 4). המתאם בין ציוני משמעות החיים לבין ציוני האקסטרוונטיות נבדק גם בקשר למשתני רקע נוספים, כפי שנבדקו לעיל בקשר לנירוטיות

הבהרות והנחיות כלליות וקבועות, שנאמרו בתחילת הפגישה.

הובטחה לנבדקים האנונימיות וכדי למנוע חשדות, הם נתבקשו להחזיר את השאלון המלא ולהכניסו בעצמם לתוך הערימה של השאלונים, במקום שיבחרו הם. נאמר לנבדקים במפורש, שתשובותיהם יהיו חומר גלם למחקר, בלא שתהיה כל אפשרות לחוקרים או לשלטונות הכלא או המוסד לאתר את שאלונם האישי. באוכלוסיה הלא-עבריינית היה ההליך, באופן כללי, דומה. הבהרות וההנחיות הכלליות היו זהות לאלו שנאמרו לאוכלוסיות העברייניות. הנשאלים השיבו על השאלונים באופן

נירוטיות ומשמעות חיים בין הקבוצות נבחן המתאם בין ציון PIL (משמעות החיים) לבין ציון הנירוטיות (עצמת החרדה) בין שתי הקבוצות, העבריינית והלא-עבריינית. התוצאות מצביעות על מתאם שלילי מובהק אצל עבריינים כלואים ואצל לא-עבריינים, בעיקר אצל עבריינים (לוח 3 א'). כמגמה לבדוק האם המתאם השלילי שנתגלה מחקיים בכל אחת מתת-הקבוצות העברייניות, שבנו וערכנו את אותן בדיקות על כל אחת מהן בנפרד. נמצא מתאם שלילי מובהק בכל אחת מתת-הקבוצות העברייניות ומכאן שהמתאם השלילי הינו מאפיין קבוע המשותף לכולם (לוח 3 ב').

הקשר בין משתני הרקע לבין נירוטיות ומשמעות חיים
ניסינו לבדוק את הקשר בין משמעות החיים

לוח 3

ניירוטיות ומשמעות חיים אצל לא-עבריינים ועבריינים לסוגיהם

מחאם מובהקות (sign) <P (R)	ציון PIL		ציון ניירוטיות		מספר	קבוצה
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן		
.001 — .52	4.78	1.05	32.77	9.87	140	א. עבריינים
.001 — .33	5.65	.63	20.88	9.80	306	ולא-עבריינים
						ב. קבוצות עבריינים
.012 — .44	4.19	.96	35.88	8.38	31	עירים
.048 — .51	4.44	1.14	35.66	7.33	15	מכורים לסמים
.001 — .53	4.95	1.03	31.06	11.04	58	מבוגרים
.02 — .53	4.95	.78	34.52	8.70	21	אסירות

לוח 4

אקסטרורטיות, משמעות חיים וניירוטיות

מחאם מובהקות (sign) =P (R)	ציון PIL		ציון אקסטרורטיות		מספר	קבוצה
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן		
.66 — .02	5.38	.88	52.05	5.28	446	כל האוכלוסיה
.47 +.06	4.78	1.05	26.30	6.18	140	עבריינים
.29 +.06	5.65	.63	24.48	4.71	306	לא-עבריינים

השניה כללה את הנבדקים הראשונים וכן את בעלי הציון מ-25 ועד 36, כך שטוח ציון הניירוטיות של הקבוצה השניה היה 0-36. הקבוצה השלישית הורכבה מבעלי ציון בינוני עד גבוה; ציונים 25-48. לבסוף, הקבוצה הרביעית כללה רק את בעלי רמת החרדה הגבוהה; ציונים 37-48.

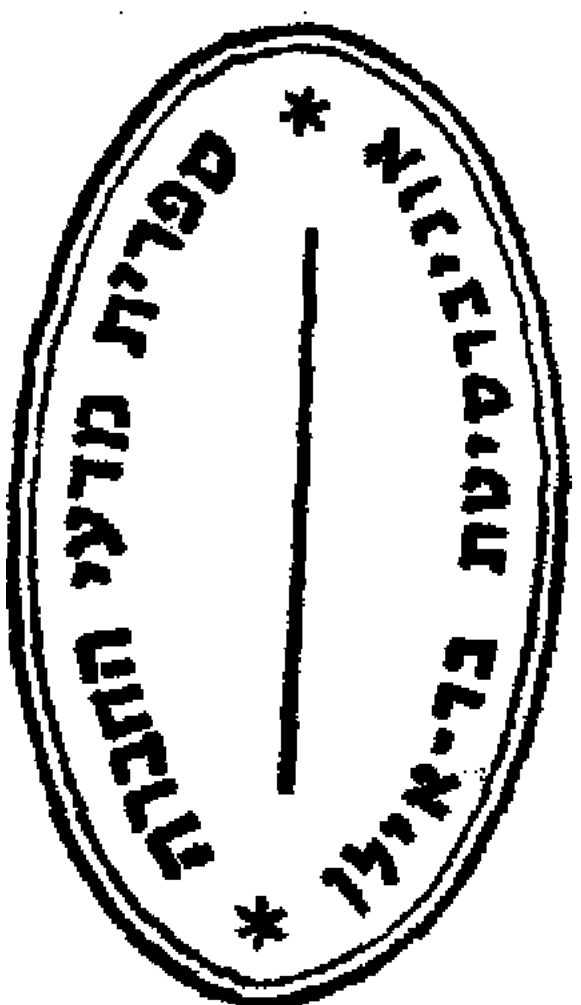
בלוח 5 דאוי להתעכב ולבחון את 23 העבריינים הכלואים בעלי ציון נמוך של ניירוטיות 0-24, שלהם, יחסית לאחרים, משמעות חיים גבוהה. יתכן והתרומה ל-PIL הגבוהה אצלם נובעת, בין היתר, מעבריינותם עצמה. ממצא זה אינו תואם את השערותיו של פראנקל ועוד נחעכב עליו בדיון.

ולמשמעות החיים ובכל המקרים לא נמצא מחאם מובהק.

הרמות השונות של ניירוטיות ומשמעות החיים בחינת הקשר בין ציוני הניירוטיות ובין ציוני משמעות החיים מצביעה על מגמתיות ברורה: ככל שמידת הניירוטיות נמוכה יותר ציון משמעות החיים גבוה יותר. מגמה זו אנו מוצאים בבחינת אוכלוסיית הכלואים כקבוצה אחת וכן כאשר אנו בוחנים את האוכלוסיה על-פי גיל או על-פי מין (לוח 5).

סולם הניירוטיות חולק כך, שהתקבלו ארבע קבוצות: הקבוצה הראשונה כללה את בעלי רמת החרדה הנמוכה; ציונים 0-24. הקבוצה

לוח 5
 נרדטיות ורשטיות חיים אצל עבריות

כל העבריות (23)	נשים מבוררות (4)		מבוררים (15)		צעירים (4)		קבוצה (מספר)	רמת הנדטיות
	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן		
5.6	17.34	2.51	20.5	6.12	15.60	1.25	20.75	נרדטיות
.99	5.56	-.86	5.7	.82	5.81	1.4	4.72	PIL
*	-.23	*	-.12	*	-.08	P<.004	-1.9	מתמם (R)
8.04	25.88	6.54	29.3	8.84	23.28	5.38	28.46	נרדטיות
.90	5.16	.75	5.27	.85	5.39	.90	4.59	PIL
P<.006	.09	*	-.31	P<.03	-.39	*	-.07	מתמם
6.11	37.21	5.72	37.82	6.13	36.46	6.39	38.03	נרדטיות
.90	4.51	.68	4.78	.92	4.65	.88	4.11	PIL
P<.002	-.35	*	-.32	P<.05	-.31	P<.03	.44	מתמם
3.06	41.68	3.2	43.0	2.78	40.65	3.02	42.68	נרדטיות
.91	4.22	.52	4.43	.98	4.41	.88	3.82	PIL
P=.058	-.27	*	.28	*	-.19	*	-.44	מתמם

* מתמם לא מבוררת.

נמצא כי ציון משמעות חיים של העבריינים הצעירים היה הנמוך מכולם והוא היה שונה באופן מובהק מזה של העבריינים המבוגרים ושל העברייניות. ציון PIL של האוכלוסיה הלא-עבריינית, נמצא שונה במובהק מזה של האוכלוסיה העבריינית (לוח 6).

משמעות חיים אצל עבריינים ולא-עבריינים העבריינים הכלואים שבמדגם הנחקר היו רובם (94) גברים ומיעוטם (21) נשים. הגברים היו בחלקם (35) צעירים ובחלקם (59) - מבוגרים. מיעוטם (15) התאפיין בכך שהיה מכור לסמים. כשחילקנו את קבוצות העבריינים לפי האבחון הפיסיולוגי (גיל, מין) או התנהגותי (סמים),

לוח 6

ציון PIL בקרב עבריינים לסוגיהם ולא-עבריינים

קבוצה נתנים	לא- עבריינים	כלואים צעירים	כלואים מבוגרים לסמים	כלואים מבוגרים	כלואות מבוגרות
מספר נבדקים	280	35	15	59	21
ממוצע PIL	5.65	4.26	4.44	4.96	4.95
סטיית תקן	.65	.94	1.14	1.02	.78

ההבדל בין הקבוצות בציון PIL נמצא מובהק ($F=38.64, DF=1,4; P<.001$).

השאיפה למשמעות חיים ולפשר קיומי מהווה, כנראה, כוח ראשוני, שיש בו כדי להשפיע על תהליכים נפשיים אחרים המתקיימים בנו. בשיטתו של פראנקל, משמעויות ערכיות אינן מנגנוני הגנה, תצורות תגובה ועידונים (פראנקל, 1970; עמ' 119). המתאם בין ציון הנירודטיות לבין ציון משמעות החיים אינו תלוי במשתני הרקע שנבדקו. קיים אפוא קשר בסיסי בין הנירודטיות לבין משמעות החיים. לממצא זה השלכות קליניות. הכוונת היחיד הנירודטי אל ההכרה המלאה במשימת חייו, העמדתו בפני משימה זו ופתיחת חושיו להכרה מלאה יותר בחשיבותה, בדרך שהותוותה על-ידי ויקטור פראנקל, חסייע בחיזוק ה"אני" ובכך תצמצם את השפעת החרדה המפעמת בתוכו.

חשוב להביא למודעותו של הפרט, כי חיפוש משמעות להוויה האנושית בכלל ולהוויתו האישית בפרט וכן התקשרותו לאותה הוויה שנמצאה, כשהיא מלווה בעשייה, גוררת לחריגה מהגבולות המצומצמים שבהם היה נתון

בניתוח Scheffe להשוואת זוגות נמצא הבדל מובהק ($P<.05$) בין הלא-עבריינים לבין יתר הקבוצות וכן בין העבריינים הצעירים לבין העבריינים המבוגרים וביניהם (הצעירים) לבין העברייניות ($P<.001$).

דיון

העצמת ה"אני" כדרך לצמצום השפעת החרדה הממצא הברור, המצביע על מתאם שלילי בין ציון הנירודטיות (מידת החרדה האישיותית) לבין ציון PIL (משמעות החיים) וכן העדר השפעה של משתני הרקע על קשר זה, מאשר את השערתנו, כי משמעות החיים שהאדם בונה לעצמו, מהווה כח ראשוני המעצים את ה"אני" ומאפשר לו להתגבר על מטען אי-היציבות שבו. נראה לנו, כי משמעות החיים, שנמדדה בציון קרומבך ושאותה בונה הפרט, אינה מנגנון הגנה, אלא גורם יסודי המשפיע על תהליכי הנפש.

ה"אני". התעצמות ה"אני" מעניקה תחושה של יכולת ושל מסוגלות, המאפשרת לפרט לנטרל את השפעתה השלילית של החרדה. מתקיימת כאן, כנראה, יצירה תמידית של יש. מערכת הערכים הנבנית על-ידי האדם מספקת את אותו "משהו משמעותי", שלמענו טוב לחיות. אם שאיפה זו לפשר אכן מתגשמת, הרי היא יוצרת יציבות. בודקים אנו עתה אוכלוסיות המגדירות את עצמן כבעלות משמעות חיים וכן אוכלוסיות הנמצאות במסגרות המכריזות על עצמן כמייצגות משמעות חיים וכנגדן בודקים אנו אוכלוסיות ממסגרות אחרות. מחקרים אלה נערכים בישיבות ההסדר, בישיבות בעלי תשובה, בישיבות תיכוניות, בין יוצאי קיבוצים, בין חברי קיבוצים ומושבים שיתופיים, דתיים וחילוניים, וכן בפנימיות דתיות וחילוניות. אנו מצפים, כי הממצאים שנקבל יחזקו את הממצא שבמחקרנו זה ויאוששו את הנחתנו, כי המשמעות הקיומית שהאדם בונה לעצמו מאפשרת להגיע ליציבות נפשית גבוהה. מציאת הפשר הקיומי יוצרת, כנראה, שינוי ב"אני" ואינה רק התבטאות של ה"אני". נראה לנו, כי צודקת טענתו של פראנקל (1970; עמ' 121), כי התהליך שחייב לעבור האדם הוא של מציאת הפשר בתוכו, אשר מביא לידי העצמת ה"אני" שלו. גילוי הכוחות בתוככי עצמיותו מאפשרת את השינוי המהותי ב"אני", המעניק את כוח ההתגברות על החרדה.

התעצמות ה"אני" תיתכן בדרכים שונות. קיומה של משמעות החיים היא אחת מהדרכים המאפשרות ל"אני" להתגבר על לחצים פנימיים ומערערים. החרדה היא התולדה של תהליכי ההדחקה ובכוחה של התעצמות ה"אני" לצמצם את השפעתה השלילית.

אנר מניחים, בעקבות אנה פרויד, כי אכן תהליכי ההדחקה התקיימו בילדות הרכה והם מוסיפים להתקיים ולהשפיע על המשך החיים. תהליכים אלה גוררים הדחקה של אירועי חיים ושל חוויות שליליות התורמים להיווצרותה של אי-יציבות דינמית, הנמדדת בציון הנרי-רוטיות. ציון הנרי-רוטיות הוא ביטוי חיצוני

למערך הנפשי הפנימי, שעה שהוא משפיע על הפרט ועל תפקודיו השונים. התעצמות ה"אני" היא האמצעי החשוב לייצוב הפנימי. מתן משמעות לחיים נמצא כגורם המסייע להרחבת ה"אני" ולהעצמתו.

נראה לנו חשוב לבחון גורמים נוספים ולבודק אם אף הם משפיעים על העצמת ה"אני". למשל, המרכיבים השונים המהווים את הדימוי העצמי. יתכן ונמצא, כי השפעתם הינה שונה-ערך למשמעות החיים. בדומה, חשוב יהיה לבחון את השפעתו של תהליך החזרה בתשובה. תהליך החזרה בתשובה כולל בתוכו את ההתבטאות של הבחירה, את החיפוש אחר האמת המוחלטת, את מציאותה של אותה תשובה מתוך עצמיותו פנימה וכן את ההידבקות באדיאה נשגבת היונקת, על-פי השקפתו של החזר בתשובה, מהאלוקות עצמה. האדם נדרש לחיות על-פי מערכת ערכים ברורה והוא חייב לחרוג באמצעותה ממצב של "צמצום האני", בו הוא נתון, למצב של "הרחבת האני": הוא והערך, הוא והאלוקות. ב"אורות התשובה" (פרק טו), מדגיש מר"ן הרב קוק זצ"ל, כי באמצעותה של התשובה, מסולקת החרדה שבאדם ומוענקת לו השמחה. התשובה היא "יסוד כל המעלות הטובות". באמצעותה של תשובה מסולקת "המחשבה העצבנית" שכן לדעתו התשובה "היא מקור השמחה".

העצבנות, לדעת מר"ן הרב קוק זצ"ל, היא תוצאה של הפחד ושל היאוש המפעמים בתוככי האדם. כאשר האדם מקשר הרגשה זו עם תשובה, הופכת החרדה שבו לשמחה. התשובה משרה על האדם ביטחון. עצמת ההשפעה של התשובה קשורה במתן התשובה לכעיה הקיומית. היא הגוררת את ה"חריגה מעצמך". במקום התמקדות והתרכזות בצרכים הגשמיים והאנוכיים, נדרש האדם לחרוג לעבר מטרות שהנן מחוץ לעצמיותו הגשמית והעכשווית, לעבר הרוחניות. כאמור, לדעת מר"ן הרב קוק זצ"ל, מקופלת בתשובה המחשבה כי החטא, הסטייה והפשע הינם אירועים אנושיים וטבעיים. "כל אדם נתון לפילות, בלא תשובה האדם

נובעים משונות פיסולוגית הנגרמת מתפקוד יחודי של קליפת המוח. האינטרוורטים הינם בעלי קליפת מוח אקטיבית, המתאמת את התהליכים הקולטים גירויים מהחץ ואת אלה המגיבים על אותם גירויים. האקסטרוורטים, לעומת זאת, הינם בעלי קליפת מוח פאסיבית יותר, המאפשרת למרכזים הנמוכים לקלוט גירויים ולהגיב עליהם בפיקוח מצומצם. משום כך, מגיב האקסטרוורט לתהליכי התניה והרגלה אחרת מהאינטרוורט. תהליכי ההתניה, שעיקרם בהתרחשות הצמודה של הגירוי והתגובה, מתרחשים ביתר קלות אצל האינטרוורט ומשום כך הוא זקוק לחזרות מעטות בלבד עד להפיכתו למותנה.

פוטנציאל ההתנייתיות של האקסטרוורט נמוך יותר; לאמור, התנייתו קשה יותר. הוא זקוק לחזרות רבות, ועליהן להיות בעצמה גבוהה. יכולתו לעכב תגובות על הגירויים שהוא קולט מצומצמת יותר ולכן הוא יותר אימפולסיבי. המתאם שבין ציון משמעות החיים לבין ציון האקסטרוורטיות איננו מובהק. לכאורה ניתן היה לחשוב, כי תהא השפעה לתהליכים האקסיסטנציאלים המלווים את התהוות הפשר הקיומי, כך שישפיעו על מערכות מילדות, כפי שתהליכים קולגניטיביים משפיעים במידה מסוימת על מערכות המעורבות על-ידי מערכת העצבים האוטונומית. גבחנה השפעתם של משתני רקע (מוצא הורים, סדר לידה, מין, גיל, השכלה, ערכים, דיעה פוליטית), אך בכל המקרים לא נמצא מתאם מובהק. אומתה בכך ההשערה, שלפתרונות נואוגניים יש קשר מועט עם תכונות מולדות כמו האקסטרוורטיות (אייזנק, 1977). במחקר אחר מצאנו (אדד, 1986) בעקבות אייזנק (1969, 1970) ואחרים, כי ציוני אקסטרוורטיות ונירוטיות מסייעים בניבוייה של ההתנהגות העבריינית. לא נמצא קשר דומה בין אקסטרוורטיות לבין משמעות חיים. אמנם נמצא בעבודות שונות, כי יש בכוחם של תהליכים חשיבתיים כדי להשפיע על תפקודה של מערכת העצבים האוטונומית. מחקרים

עלול להתפס ליאוש, המרפה את ידיו מעשיית מעשים טובים". חשוב לא פחות הרעיון, כי בתשובה מצויה התקווה לכל אדם מאמין, שיוכל להשתחרר מרגשות האשם: "שתה עונותיו לנגדך, עלומנו (חסרוננו, מלשון נעלם) למאור פניך" (תהילים ד, ח). בתשובה רואה מר"ן הרב קוק זצ"ל, את הדרך המאפשרת לאדם לחזור אל צורכי עצמו העליונים. "כששוכחים את מהות הנשמה העצמית, כשמסיחים דעת מלהסתכל בתוכיות החיים הפנימיים של עצמו, הכל נעשה מעורבב ומסופק".

בספרו "מוסר הקודש" (פרק ק"מ), מבהיר הרב, כי חטאו של אדם הראשון התבטא בכך, שנתכר לעצמיותו הפנימית, שפנה לדעתו של נחש ואיבד את עצמו. לא ידע אדם הראשון להשיב לעצמו תשובה ברורה על שאלת האיק? "מפני שלא ידע נפשו, מפני שהאניות האמיתית נאבדה ממנו". "הכל נעשה מעורבב ומסופק", כלומר, התולשות הגופניות והרוחניות, המחשבות הפסולות, הפחדים ורעיונות השוא באים רק מחסרון ההארה של הנשמה העצמית, ממהותה הפנימית. ההתרכזות ב"אני הגשמי" סופה חרדה. "לחשוב על דבר גורלות וקרירות וגו'... וכה הולך העולם וצולל באובדן האני של כל אחד, של הפרט ושל הכלל". נראה לנו, כי עבודת המחקר הנוכחית חייבת להיות פתח לבחינה מחקרית של סוגיות דוגמת זו העוסקת ב"חוזרים בתשובה" וכן באלה שתורתם אומנותם (תלמידי ישיבות). במקביל, יהיה מעניין לבחון אוכלוסיות ערכיות, חילוניות ודתיות כאחת, דוגמת אלו הבוחרות בעולמות של הגשמה רעיונית (הקיבוץ, ההתיישבות וכד'). את זאת אכן החילוננו לבדוק.

אקסטרוורטיות ומשמעות חיים

יונג (1964), אייזנק (1964), בודי (1978) ואחרים מסווגים את בני-האדם, כידוע, על-פי נטייתם לאקסטרוורטיות (מוחצנות), או לאינטרוורטיות (מופגמות). אייזנק (1977) סובר, כי הכדלים אלה בין בני-האדם הם תורשתיים והם

העבריינות, יש והיא עצמה מעניקה לפרט כוח ויכולת ובו בזמן היא יכולה להעניק תוכן ומשמעות לחייו. פיתחנו מחשבה זו מתוך קריאה בכתביהם וביומניהם של עבריינים ובמיוחד בספרים של ז'אן ז'אנה. בחינתה של השערה זו היא קשה. בכל אופן, חשוב להתעכב בממצאים שבלוח 5 ובמיוחד באותם 23 עבריינים כלואים בעלי ציון נמוך של נורוטיביות וציון PIL גבוה. יתכן שמשמעות החיים שלהם ינקה מעצם עולמם העברייני. ברור, כי יש לבחון עניין זה בהעמקה במחקר נפרד.

הזהורים לסיכום

פשר החיים מבטא מצב אינדיבידואלי ומשום כך הוא חסר הגדרה אחידה. פראנקל מנמק זאת באומרו, כי "פשר החיים שונה בכל אדם ואדם, בכל יום ויום, בכל שעה ושעה, לכן העיקר אינו בפשר החיים באופן כללי, אלא בפשר הייחודי של חיי אדם ברגע נתון" (פראנקל, 1970; עמ' 131). הציון המבטא את משמעות החיים של הפרט, מבטא את התחושה הסובייקטיבית של הנשאל. סביר להניח, כדברי יונה כהן בשיחתו עמי, כי לשם מילוי השאלון נדרש מהמשיב להיות בעל כושר לאינטרוספקציה; ומי יבטיח לנו, כי כל המשיבים היו בעלי כושר כזה? בדרך כלל, הכושר לאינטרוספקציה מושפע מגורמים כמו מין או גיל ואילו בעבודתנו לא התגלתה השפעה של גורמים אלה על המתאם שבין ציון PIL לבין ציון הנורוטיביות וכן לא התגלה קשר בין גילו או מינו של הנשאל לבין ציון PIL. ברומה, היה אפשר להניח, כי החשתיכות המעמדית תהא במתאם מסוים עם ההחייכות לעתיד כמימד של זמן משמעותי, לעומת האוריינטציה להווה, כמימד הזמן הטיפוסי והעכשווי. לא מצאנו, כי גורם זה השפיע על המתאם בין המשתנים שנבחנו.

ישנם אירועים או מצבים שסביר להניח, כי ישחלטו על הציפיה לעתיד של הפרט. מימד העתיד של אסיר, יש והוא ממוקד מסביב לשחרורו מבית-הסוהר ואירוע זה יהיה כה משמעותי עבורו, עד שישתלט על כל מימד

מורים (קמיה, 1968) על האפשרות לרכוש שליטה רצונית בתפקודים אוטונומיים. רייס ואנגל (1971) הוכיחו, כי ניתן לשלוט על ההפרעות בקצב פעימות הלב באמצעות החשיבה. בדומה, הוכיח בסמוז'אן (1972), את קיומה של שליטה רצונית בשרירי השלד. ביטולה של הדיכוטומיה בין מערכת העצבים האוטונומית לבין מערכת העצבים המרכזית מתחייבת מן העובדה שתהליכים קוגניטיביים משפיעים על שתי המערכות. ממחקרים כמו אלה של פטריי (1967), ספרי (1968), פיטר (1971) ועוד, מסתמן כיוון חדש לבחינת תופעת האימפולסיביות ונפתחות דרכים חדשות להשגת שליטה רצונית בתופעות הקשורות במערכת העצבים האוטונומית. לכן יהיה מעניין לבחון את השפעתה של משמעות החיים על גורמים פיסיוולוגיים המעורבים על-ידי מערכת העצבים האוטונומית.

הלוגותראפיה פיתחה את הטכניקה הקרויה "הכוונה פראדוקסלית". בטכניקה זו, נקרא המטופל לכוון את רצונו אל אותו דבר עצמו שהוא חושש מפניו. בדרך זו מטפלת הלוגותראפיה באירועים שמקורם בחרדה פנימית, וביניהם גם בתופעות של פוביה, הכוללות גם כאלו הקשורות בעיצוב המערכת האוטונומית. ההנחה היא, כי "הפחד הוא אם המאורע"; דהיינו, חרדת הציפיה גוררת את הופעת האירוע הלא רצוי. אדם החושש להסמיק בפני קהל, להזיע או לגמגם, אכן יעשה זאת. כגודל חרדתו בפני התבטאות האירוע, כן יגבר הסיכוי להופעתו של הסימפטום. חלק מאירועים אלה קשורים במערכת העצבים האוטונומית. הלוגותראפיה טוענת לתוצאות טובות בטכניקה הפראדוקסלית וראוי, אכן, לבחון בדרך הניסוי את הקשרים הללו.

פתרונות עברייניים כמשמעות חיים סברנו, כי חלק מהעבריינים ימצא בעבריינות עצמה תחליף כעוגן קיומי ואילו עבריינים אחרים ימצאו בעבריינותם את פשר חייהם.

העברייני לפרש החיים. יתכן והשאיפות לשליטה, לכוח, לתחושה של יכולת — מחו גיסא, או הנהיה אחר העונג מאידך גיסא, מצאו את התגשמותם בהתנהגות העבריינית והם היו תחליף לפרש הקיומי החסר, כסברתו של פראנקל, "הליכידו המיני מתחיל להשתולל בריק הקיומי" (פראנקל, 1970; עמ' 130). השאיפה המתוסכלת לפרש קיומי מקוזח על-ידי השאיפות לכוח ולשליטה ומתגלגלת גם לתחום המיני, כך שיתכן והקיוח ייטה לעבר ההתנהגות הסוטה.

נראה לנו אפוא להצטרף לארנולד וגרסון (1954) ולהמליץ, על-פי ממצאי מחקרנו, כי שיטות תרפויטיות שונות תכלולנה במידה זו או אחרת גם לוגותראפיה.

העמיד שלו. לא מצאנו במחקרנו ביטוי להנחה זו. ניתן משום כך להגיד, כי הפרש הקיומי שיוצר האדם יוצר "העצמת אני" מהותית, המנטרלת את השפעתם של גורמים רבים. המתאם השלילי בין ציון משמעות החיים לבין ציון הניירוטיות התגלה בשתי האוכלוסיות הנבדקות; אלא שהמתאם השלילי שנמצא באוכלוסיה העבריינית היה .52 — ואילו באוכלוסיה הלא-עבריינית הוא היה .33 — כלומר, האוכלוסיה העבריינית היתה בעלת ציון ממוצע נמוך יותר של משמעות החיים. הריק הקיומי, המבטא ריקנות פנימית, היה עמוק באוכלוסיה העבריינית. אוכלוסיה זו, שביטאה את עצמה בפעילות עבריינית אקטיבית (לרוב האסירים תיקי עבירה רבים מאוד) מילאה אולי את הריק הקיומי שבה באמצעות התחליף

ביבליוגרפיה

- אורבך, א"א. חז"ל: אמונת ודעות. ירושלים: מאגנס, תשכ"ט-1969.
- פראנקל, ו'. האדם מחפש משמעות: ממחנה המוות אל האקסיסטנציאליזם — מבוא ללוגותראפיה. ירושלים: דביר, 1970.
- פראנקל, ו'. הזעקה הלא גשמעת למשמעות: הפסיכותראפיה וההומאניזם, ירושלים: דביר, 1982.
- קוק, א"י הכהן. אורות התשובה, ירושלים: מוסד הרב קוק, תשל"ז-1977.
- קוק, א"י הכהן. אורות הקודש. ירושלים: מוסד הרב קוק, 1978.
- שמואלביץ, ח"י. שיחות מוסר. ירושלים: הוצאת הישיבה, חש"מ-1980.
- שוהם, ש"ג, רהב, ג' ואוד, מ'. קרימינולוגיה. ירושלים-תל-אביב: שוקן, תשמ"ז-1987.
- Addad, M. Dimensions of personality and methods of judgement among criminal population. *Annales Medico-Psychologiques*, 1987, in press.
- Battista, J. and Almond, R. The development of meaning in life. *Psychiatry*, 1973, 36, 27—46.
- Boddy, J. *Brain Systems and Psychological Concepts*. New York: Wiley, 1978.
- Burgess, P.K. Eysenck's theory of criminality: A new approach. *British Journal of Criminology*, 1972, 12, 74—82.
- Crumbaugh, J.C. and Maholich, L.T. An experimental study in existentialism: The psychometric approach to Frankl's no'ogenic neurosis. *Journal of Clinical Psychology*, 1964, 20, 200—207.
- Crumbaugh, J.C. Cross validation of purpose in life test based on Frankl's concepts. *Journal of Individual Psychology*, 1968, 24, 74—81.
- Crumbaugh, J.C. and Maholick, L.T. *Manual of Instructions for the Purpose in Life Test (PIL)*. Munster, Indiana: Psychometric Affiliates, 1969.

- Eysenck, H.J. *Crime and Personality*. London: Routledge and Kegan Paul (2nd ed.), 1977.
- Eysenck, H.J. *The Biological Basis of Personality*. Springfield IL.: Thomas, 1967. °
- Eysenck, H.J. and Eysenck, S.B.G. *Personality structure and Measurement*. London: Routledge and Kegan Paul, 1969.
- Eysenck, H.J. *The Structure of Human Personality* (3rd ed.). London: Methuen, 1970. Ⓝ
- Eysenck, H.J. and Eysenck, S.B.G. psychopathy, personality and genetics. In: R.D. Hare and D. Shalling (eds.) *Psychopathic Behaviour: Approaches to Research*. Chichester: Wiley, 1970. pp. 197—223.
- Fenichel, O. *Outline of Clinical Analysis*. New York: Norton, 1934.
- Fenichel, O. *The Psychoanalytic Theory of Neurosis*. New York: Norton, 1945.
- Frankl, V. On logotherapy and existential analysis. *American Journal of Psychoanalysis*, 1958, 81, 28—37.
- Frankl, V. Paradoxical intention: A logotherapeutic technique. *American Journal of Psychotherapy*, 1960, 14, 520—535.
- Frankl, V. Logotherapy and existential analysis: A review. *American Journal of Psychotherapy*, 1966, 20, 252—260.
- Frankl, V. *Psychotherapy and Existentialism: Selected Papers on Logotherapy*. New York: Washington Square Press, 1967.
- Frankl, V. *The Doctor and the Soul: from Psychotherapy to Logotherapy*. New York: Knopf, 1968.
- Freud, A. *Neuroses and Psychoses*. London: Hogarth, 1961.
- Freud, A. *Normality and Pathology in Childhood*. London: International Universities Press, 1965.
- Freud, A. Difficulties in the Path of Psychoanalysis: A Confrontation of Past and Present Viewpoints. *The Writings of Anna Freud*, 1969.
- Glueck, S. and Glueck, E.T. *Physique and Delinquency*. New York: Harper, 1956.
- Glueck, S. and Glueck, E.T. *Predicting delinquency and crime*. Cambridge, MA.: Harvard University Press, 1959.
- Jung, C.G. *Psychological Types or the Psychology of Individuation*. London: Routledge and Kegan Paul, 1964.
- Sheldon, W.H. *Varieties of Delinquent Youth: An Introduction to Constitutional Psychiatry*, New York: Harper, 1949.

נספח

הקשר בין משתגי הרקע לבין נירוטיות ומשמעות החיים

מחאם מובהקות (sign) P<	(R)	ציון PII		ציון נירוטיות		מספר	קבוצה
		ממוצע סטיות תקן	ממוצע	ממוצע סטיות תקן	ממוצע		
.001	-.40	.85	5.39	9.15	24.17	75	מוצא אב ישראלי
.001	-.42	.68	5.53	10.82	21.01	148	אשכנזי
.001	-.61	1.02	5.21	11.57	27.86	189	מזרחי
.001	-.40	.84	5.39	10.24	24.37	90	מוצא אם ישראלית
.001	-.48	.73	5.51	10.62	20.78	133	אשכנזית
.001	-.59	1.0	5.25	11.47	27.53	201	מזרחית
.005	-.36	.86	5.36	9.95	24.63	61	מוצא הורים נולדו בארץ
.001	-.44	.70	5.52	10.51	20.69	119	אשכנזים
.001	-.59	1.02	5.22	11.40	27.84	187	מזרחיים
.001	-.56	.79	5.48	12.1	23.13	53	מעורב
.001	-.54	.96	5.35	11.84	24.49	308	מין בנים
.001	-.53	.66	5.45	9.84	25.06	134	בנות
.001	-.56	1.08	5.01	10.48	28.25	101	גיל עד 20 ש'
.001	-.49	.70	5.54	11.25	23.52	261	בין 20-30 ש'
.001	-.56	.99	5.34	11.53	23.69	82	מעל 30 ש'
.001	-.59	.85	5.35	10.13	24.61	117	סדר הלידה ראשון
.001	-.48	.82	5.53	11.12	21.57	112	שני
.001	-.40	.76	5.51	10.93	22.79	68	שלישי
.001	-.53	1.02	5.14	11.72	28.79	124	רביעי או יותר
.001	-.36	.71	5.58	9.94	22.74	142	זהות פוליטית ימנית
.001	-.30	.69	5.59	9.72	22.52	57	מרכז
.001	-.40	.72	5.55	10.23	21.60	73	שמאלית

נספח
הקשר בין משתני הרקע לבין נירוטיות ומשמעות החיים

קבוצה	מספר	ציון נירוטיות		ציון P.I.L		מתאם מובהקות (sign)	
		ממוצע	סטיית תקן	ממוצע	סטיית תקן	P<	(R)
רמת השכלה יסודית חלקית יסודית מלאה תיכונית חלקית תיכונית מלאה על-תיכונית אוניברסיטאית	20	32.10	11.85	4.78	1.08	-.63	.003
	25	32.12	10.05	4.75	1.17	-.44	.026
	41	32.81	9.29	4.87	1.06	-.44	.001
	80	22.81	11.02	5.65	.70	-.44	.001
	94	19.87	9.60	5.74	.64	-.22	.05
	61	19.85	10.87	5.56	.59	-.37	.004
ערכים מוצהרים כערכים עליונים חיי אדם ארץ ישראל	169	23.98	12.21	5.44	.80	-.52	.001
	15	23.0	11.54	5.5	1.14	-.39	.05
כיבוד הזולת תורת ישראל	128	24.96	10.46	5.39	.87	-.52	.001
	22	21.31	8.19	5.76	.49	-.57	.006
הגדרה עצמית חרדי דתי מסורתי חילוני	24	23.2	8.43	5.61	.67	.25	*
	122	19.38	10.40	5.71	.60	.23	.009
	131	27.95	10.39	5.27	.94	-.52	.001
	145	26.55	11.84	5.15	.89	-.62	.001
רמת אקסטרוורטיות נמוכה בינונית בינונית גבוהה גבוהה	6	16.33	11.87	5.12	1.11	-.88	.02
	198	23.09	11.36	5.38	.93	-.54	.001
	232	25.76	10.97	5.38	.83	-.55	.001
	9	34.77	6.43	5.50	1.03	-.42	*

* מתאם לא מובהק.

עבריינות אלימה בקרב קטינים לאחר מלחמת יום הכיפורים

אפרת שהם

המחלקה לקרימינולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן

הקרימינולוגי. מטרתנו במחקר הנוכחי היתה לבדוק האם בתקופה שלאחר מלחמת יום הכיפורים חלו שינויים איכותיים וכמותיים בדפוסי עבריינות קטינים בישראל. ההנחה היתה, כי לאחר המלחמה עלה מספרם של קטינים המעורבים בפעילות עבריינית וכי עלה חלקן היחסי של עבירות אלימות בתוך סך-כל העבירות המבוצעות על-ידי הקטינים בתקופה האמורה. מלחמת יום הכיפורים נבחרה לשמש כנקודת מוצא למחקר זה משום מהלכה הארוך יחסית ובשל היותה נקודת ציון מרכזית בדרך התפתחותה של החברה הישראלית. מלחמת יום הכיפורים אינה מוצגת על ידנו כגורם המוליך להיווצרותה של עבריינות קטינים, אלא כחלק ממערכת גורמים העלולים לסייע, לחזק ולזרז את מעורבותם של בני-נוער בפעילות עבריינית ולתרום להקצנת האמצעים האלימים המעורבים בפעילות עבריינית המבוצעת על-ידי קטינים. על כל ניתוח אפשרי של דפוסי עבריינות קטינים לאחר מלחמת יום הכיפורים להיעשות אפוא על רקע הייחודיות של מלחמה זו ועל רקע התהליכים שגלו אליה בחברה הישראלית.

מצבי לוחמה והתנהגות עבריינית
המחקר אודות מלחמה ופשיעה התחיל אצל פילוסופים חברתיים, כדוגמת ארסמוס, סר תומס מור ומקיאבלי, ששיערו כי מלחמות משאירות אחריהן "ירושה" של עליה בפשיעה ושל הפרת חוק. רוב הגיתוחים העוסקים בהשפעת מלחמה על חברות מודרניות יוצא

הקדמה
השפעת הסכסוך הישראלי-ערבי ניכרת בתחומי החיים השונים של החברה הישראלית (סליקטר, 1983). סוציולוגים, המנתחים תהליכים מרכזיים שעוברים על החברה הישראלית, טוענים כי השפעתו של סכסוך זה באה לידי ביטוי, הן בשינוי התפישה העצמית והן בשינויים החברתיים והכלכליים המשמעותיים הנלווים אליו (ארגוב ופישמן, 1980). למרות שטביר להניח, שמצב הלוחמה המתמיד בו נתונה ישראל מהווה גורם רב השפעה בעיצוב דפוסי החיים בישראל (בית הלחמי, 1972; קימרלינג, 1972), מעטים המחקרים העוסקים בקשרים אפשריים בין מלחמות ומצבים בעלי כולטות סכסוך גבוהה ובין התנהגותם של סקטורים שונים בחברה הישראלית לאורך זמן. חוקרים אחדים (גלנור, 1975; לנדאו ובית הלחמי, 1982; פישמן, 1983; שביד, 1973) רואים במלחמות 1967 ו-1973 נקודות תפנית בחברה הישראלית, אשר מעבר להיותן מבטאות שיא של התפרצות אלימה, משמשות גם כנקודות מפנה בחיים הפוליטיים, התכרתיים, התרבותיים והכלכליים בארץ. לדעתו של לנדאו, אין ספק, שכאשר באים לנתח את הגורמים המעצבים את דמותה ואת רמתה של הפשיעה בישראל, יש לייחס לסכסוך המתמשך השפעה רבת-משקל. אולם, ההבט של מצבי לוחמה ממושכים והדרך שבה הם עלולים להשפיע על אופן התפתחותו של הנוער בישראל, כמעט ולא באים לידי ביטוי, לא בתחום המחקר החינוכי ולא בתחום המחקר